

ЕКОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ОЦІНЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА РЕГІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

У статті висвітлено результати дослідження зв'язку конкурентоспроможності економіки з екологічним станом природних ресурсів. Визначено концепцію та основні показники оцінювання національної та регіональної конкурентоспроможності з врахуванням екологічної складової.

The relationship of competitive economy and the ecological condition of natural resources is founded. The concept and basic evaluation index of the national and regional competitiveness, with the account of environmental component is defined in the article.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Актуальність дослідження конкурентоспроможності національної економіки та регіонів країни з урахуванням екологічної складової мають велике значення для адекватного відображення соціо-економіко-екологічного розвитку території. Виділення екологічної складової в конкурентоспроможності регіону дає можливість визначити та скористатися економіко-екологічними перевагами розвитку регіону та зменшити недоліки впливу природних факторів виробництва та життєдіяльності на основні показників розвитку.

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Аналіз оцінювання національної та регіональної конкурентоспроможності показав наявність великої кількості інтенсивних наукових досліджень щодо економічної категорії конкурентоспроможності регіону.

В якості теоретичної бази оцінки конкурентоспроможності регіону дослідники використовують праці М. Портера [1, с.350]. Зокрема, М. Портер визначав конкурентоспроможність регіону як продуктивність використання регіональних ресурсів, в першу чергу, робочої сили і капіталу у порівнянні з іншими регіонами, що інтегрується у величині та динаміці валового регіонального продукту (ВРП) на душу населення (чи одного працюючого), а також виражається іншими показниками [2, с.24]. Економіка вважається конкурентоспроможною, якщо її населення має досить високий рівень життя й зайнятості [3, с.216].

А. З. Селезньов пропонує визначати конкурентні позиції регіону на рівні ринків по показникам обсягів, що вироблені на території регіону, а також сировини, матеріалів, паливно-енергетичних ресурсів; забезпеченості виробничою, ринковою та соціальною інфраструктурою; ступеню зношеності устаткування та перспективи його заміни; віддаленості постачальників і споживачів основної маси ввозу-вивозу (не менше 60 % обсягу); наявності транспортних швидкісних магістралей, морських і річкових портів, інфраструктури міжнародного зв'язку; екологічної обстановки; забезпеченості висококваліфікованими кадрами [4, с.33]. С. В. Казанцев пропонує оцінювати конкурентоспроможність регіонів по відношенню ВРП регіону до ВВП країни на душу населення [5, с.197-198].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. У процесі визначення конкурентоспроможності держави й регіону дослідники даної проблеми вказують на необхідність врахування екологічного фактору [6, с.160; 7, с.234]. Як екологічні показники, пропонуються такі: обсяги викидів у атмосферу та у водні ресурси, обсяги використаної в оборотних системах води та відновлення деяких природних ресурсів, обсяги відведення відходів. Запропоновані вищенаведені об'ємні екологічні показники не дають повної характеристики рівня природокористування в регіоні. Методика оцінки конкурентоспроможності регіону з урахуванням екологічної складової відсутня.

Постановка завдання. Метою статті є введення екологічної складової в оцінювання національної та регіональної конкурентоспроможності.

Для досягнення мети дослідження необхідно вирішити такі задачі:

- визначити основні недоліки існуючих підходів врахування екологічних показників в оцінці національної й регіональної конкурентоспроможності;
- визначити концепцію введення екологічної складової в оцінювання національної та регіональної конкурентоспроможності;
- визначити основні показники оцінювання конкурентоспроможності з врахуванням екологічної складової.

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку авторів, основні недоліки існуючих підходів до обліку екологічних показників в оцінці національної й регіональної конкурентоспроможності полягають у такому:

- економіко-екологічні показники природокористування оцінюються поза зв'язком із запропонованими оцінками конкурентоспроможності держави, територій (показники оцінки існують самі по собі, а їхній вплив не враховується на соціальні, демографічні, економічні, технічні, інноваційні, інвестиційні, бюджетні напрямки та показники розвитку регіонів);
- не оцінюється інституціональне забезпечення екологічної складової та вплив даного забезпечення на функціонування природокористування, а також подальший вплив ефективності використання, охорони, відтворення і відновлення природних ресурсів на конкурентоспроможність держави й регіонів країни;
- екологічні показники в існуючих оцінках конкурентоспроможності регіону не відображають вплив природокористування на розвиток території по всім проаналізованим показникам.

Недоліки у визначенні екологічних показників оцінки національної та регіональної конкурентоспроможності такі:

- показники носять об'ємний характер по кількості викидів, скидань, поховання відходів: не враховуються агресивність забруднюючих речовин і соціо-економіко-екологічні збитки від виробничої діяльності, нераціонального використання та забруднення природних ресурсів;
- не відображаються показники стану природних ресурсів одного регіону щодо аналогічних показників іншого регіону по концентраціях забруднюючих речовин у природних об'єктах;
- відсутні екологічні показники в оцінці конкурентоспроможності регіону, які визначають екологічну привабливість регіону для розвитку певних напрямків бізнесу й залучення інвестицій;
- відсутні екологічні показники для прийняття рішень щодо розвитку існуючих або будівництва нових об'єктів з врахуванням їхнього впливу на природне середовище і на людину;
- відсутні показники припустимого екологічного навантаження на стан природного середовища й людини з врахуванням існуючого екологічного стану та розвитку певних сфер виробництва й життєдіяльності населення;
- не відображаються обсяги виробництва, забезпечення та споживання товарів, що не містять або містять певні кількості домішок, добавок шкідливих для здоров'я людини;
- не характеризуються обсяги виробництва товарів у даному регіоні, які містять мінімальну кількість шкідливих для здоров'я людей добавок і домішок;
- відсутнє визначення економіко-екологічного збитку від забруднення та виснаження природних ресурсів і не встановлено його вплив на основні показники конкурентоспроможності.

З позиції продуктивності природних ресурсів, охорона природних факторів виробництва, їхнє раціональне використання та відтворення є нерозривно пов'язаними з

конкурентоспроможністю національної економіки [8, с.11]. Конкурентоспроможність національної економіки повинна бути спрямована на створення екологічно чистих умов проживання нації та споживання екологічно чистих товарів. Забруднення природного середовища одним чи декількома суб'єктами негативно впливає на всі інші суб'єкти економіки, що розташовані у зоні дії забруднювачів. Екологічний фактор визначає напрямки розвитку господарської діяльності регіону, її ефективність та конкурентоспроможність території. У той же час, екологічний фактор лімітує економічний розвиток, чим знижує конкурентоспроможність регіону. Під час економічного розвитку досить часто природний капітал знижує ефективність функціонування неприродного капіталу. Підвищення економічної конкурентоспроможності держави неможливе без одночасного підвищення її екологічної конкурентоспроможності. Формування конкурентоспроможної національної економіки сьогодні є головним завданням соціально-економічної політики України [9, с.15].

Однією з основних цілей національної політики забезпечення конкурентоспроможності держави повинно бути забезпечення постійного росту благополуччя нації та кожного громадянина на базі забезпечення екологічно сприятливих умов проживання й споживання широкого кола товарів, що не містять шкідливих речовин для здоров'я людини і природних об'єктів. Макроекономічна екологічна політика, що включає екологічні фіскальні, регуляторні, інноваційні напрямки, а також екологічна активність цивільних і державних установ, екологічна освіта, екологічне виховання й сприйняття є основними факторами конкурентоспроможності держави з урахуванням екологічних факторів.

В умовах глобалізації необхідно забезпечувати координацію внутрішньої та зовнішньої економічної політики з урахуванням екологічних факторів, що забезпечують екологічну конкурентоспроможність товару й товаровиробника. Екологічний конкурентоспроможний економіко-екологічний простір передбачає наявність екологічних обмежень у процесі виробничої діяльності й екологічних стандартів якості товарів, що випускаються на базі вільного переміщення й доступу до екологічно сприятливих умов виробництва, екологічно чистої вихідної сировини та матеріалів, екологічно чистих технологій виробництва, до професійної праці екологічно, економічно та технічно освічених фахівців.

Екологічна конкурентоспроможність регіону повинна бути визначена потенційними перевагами регіону в забезпеченні екологічно чистого стилю життя й екологічно чистого стилю ведення господарської діяльності одночасно всіма суб'єктами регіону.

Рівень конкурентоспроможності регіону повинен визначатися в залежності від цілей порівняння відповідно до набору певних показників конкурентоспроможності з урахуванням екологічної складової:

- щодо іншого регіону (регіонів) з аналогічним переліком природних ресурсів і виробництв (приморські регіони, гірські регіони, степові регіони; курортні регіони, транспортно-промислові регіони та ін.);
- щодо всієї держави;
- щодо трансграничних територій закордонних держав.

Екологічна конкурентоспроможність регіону визначається такими факторами порівняно з іншими регіонами:

- рівнем екологічних умов навколишнього природного середовища проживання населення;
- рівнем пропозиції та платоспроможного попиту на товари з певним рівнем екологічних параметрів якості або товарів екологічного призначення;
- рівнем пропозиції екологічних умов і факторів виробництва по певному рівню екологічних параметрів якості для суб'єктів господарської діяльності з метою забезпечення процесів виробництва екологічно чистих товарів і товарів екологічного призначення;
- рівнем інвестиційної привабливості регіону з урахуванням екологічних параметрів виробництва екологічно чистих товарів і товарів екологічного призначення для національних і закордонних інвесторів;
- рівнем екологічної конкурентоспроможності організаційних економіко-екологічних механізмів, що діють у межах регіону й забезпечують комфортні умови проживання

населення, екологічно чисті умови виробництва екологічно чистих товарів і товарів екологічного призначення.

Екологічна конкурентоспроможність регіону визначається природними факторами, системою організаційно-економічних механізмів, що включають господарський і адміністративний комплекс території. Екологічна конкурентоспроможність регіону забезпечується сумарним впливом кожного суб'єкта господарської діяльності на стан населення та навколишнього природного середовища; на економічні й екологічні параметри функціонування інших підприємств, що перебувають у зоні екологічного впливу даного підприємства; обсягами товарів з найменшою кількістю небезпечних для здоров'я людини та природного середовища небезпечних речовин або товарів екологічного призначення, реалізованими в даному регіоні та за його межами.

Екологічна конкурентоспроможність регіону залежить від таких показників:

- сумарна екологічна конкурентоспроможність суб'єктів підприємницької діяльності, що перебувають на території регіону, по показникам впливу на стан природного середовища даного регіону, забезпеченню населення екологічно чистими товарами за прийнятною ціною й сумарними показниками екологічної якості природного середовища;
- економіко-екологічна ефективність організаційно-економічного механізму, що забезпечує екологічну конкурентоспроможність суб'єктів господарювання та регіону в цілому;
- створення умов екологічної інвестиційної привабливості регіону з метою розвитку економіки регіону на основі використання екологічно конкурентних природних факторів і умов виробництва;
- конкурентоспроможного інституційного середовища регіону, що сприяє екологічній конкурентоспроможності.

Фактори, що впливають на процес забезпечення конкурентоспроможності регіону з урахуванням екологічної складової, полягають у такому:

- екологічна привабливість, що базується на інноваційному екологічному й функціональному потенціалі регіону, товаровиробника та товару;
- розвиток регіональної банківської системи з урахуванням екологічних банків або видачі відсотків, враховуючи проведені екологічні заходи на регіональному або суб'єктному рівні;
- розвиток регіональної системи небанківських фінансових посередників, що сприяють здійсненню екологічних заходів на рівні регіону, суб'єкта підприємницької діяльності та, власно, випуску функціональних товарів з певними екологічними параметрами якості;
- організаційні економіко-екологічні дії та заходи місцевих органів влади, що спрямовані на стимулювання суб'єктів підприємницької діяльності на зниження викидів забруднюючих речовин у природні об'єкти регіону;
- проведення регіоном і суб'єктами підприємництва заходів, що спрямовані на оздоровлення, відтворення й відновлення природних ресурсів регіону;
- економічний та економіко-екологічний потенціал регіону;
- орієнтованість виробництва екологічно спрямованих товарів і товарів екологічного призначення на споживання усередині регіону, держави або експорт;
- існування екологічних територій зі спеціальним режимом інвестування й оподаткування.

Ефективний регіональний попит на екологічно чисті товари залежить від співвідношення функціональних і екологічних рівнів параметрів якості товару, співвідношення функціональних і екологічних параметрів використаних технологій, устаткування, матеріалів, функціональної та екологічної кваліфікації працівників, співвідношення товарних цін товарів і екологічно чистих товарів і товарів екологічного призначення, оплати праці й доходів населення, процентної ставки. Екологічна конкурентоспроможність товару і товаровиробника визначається наявністю ринків екологічно чистих регіонів, потребами населення в екологічно чистих умовах проживання, ринків екологічно чистої сировини, екологічно чистих технологій та устаткування для виробництва функціональних товарів з певним рівнем екологічних параметрів якості.

Одним із показників конкурентоспроможності регіону є його екологічний імідж.

Екологічний імідж регіону – це сукупність вражень у свідомості споживачів – жителів, суб'єктів підприємницької діяльності, інвесторів, туристів – про стан природного середовища в регіоні, що впливає на економічні показники розвитку господарських суб'єктів, а також соціально-економічні показники рівня життя населення з урахуванням забезпечення екологічно чистими умовами проживання й наявності сукупності екологічно чистих товарів і товарів екологічного призначення. Перераховані фактори, що впливають на екологічний імідж регіону, визначають положення регіону на ринку та визначають його рейтинг конкурентоспроможності з урахуванням екологічного фактору.

Імідж регіону з урахуванням екологічного фактору дозволить акумулювати фінансові потоки внутрішніх і зовнішніх інвесторів, розвивати екологічно конкурентоспроможні виробництва та екологічно конкурентоспроможні товари.

Управління екологічним іміджем регіону полягає у забезпеченні визнання екологічно позитивного образу території. Вважається, що це досить низькозатратна стратегія, тому що вона не вимагає радикальних змін екологічної управлінської інфраструктури, формування інших реальних факторів привабливості, а концентрує зусилля в основному на поліпшенні комунікативних аспектів, інформації й пропаганди вже існуючих переваг території.

Параметрами, що визначають екологічно позитивний імідж регіону з метою підвищення його конкурентоспроможності з урахуванням екологічного фактору, є такі:

- екологічна якість життя;
- розташування житлових, культурних, оздоровчих, спортивних об'єктів, парків, скверів у екологічно сприятливих районах міста;
- екологічно чисті умови роботи на підприємствах міста;
- відносно низький рівень надходження забруднюючих речовин в атмосферу, водні об'єкти, земельні ресурси в зонах проживання, відпочинку та роботи жителів;
- доступність задоволення функціональних різнобічних потреб екологічно чистими товарами та товарами екологічного призначення відносно певних рівнів екологічних параметрів якості й ціни товару для проживаючого населення;
- екологічний світогляд, виховання, свідомість, екологічна активність населення з метою підтримки екологічного іміджу регіону для підвищення його конкурентоспроможності з урахуванням екологічних факторів;
- кадрові ресурси на всіх рівнях управління регіоном і суб'єктами господарювання, що здатні вирішувати питання підвищення конкурентоспроможності регіону з урахуванням екологічних факторів (підвищення професійної кваліфікації на основі екологічної складової та адаптації до нових умов підвищення екологічної конкурентоспроможності регіону товаровиробника й товару);
- інфраструктура, що забезпечує екологічну конкурентоспроможність регіону, товару, товаровиробника;
- здатність регіону в цілому та окремих суб'єктів господарювання впроваджувати, розвивати високі технології виробництва функціональних товарів з урахуванням певних рівнів екологічних параметрів якості території, товару й товаровиробника;
- фактична наявність і потенційні можливості концентрації маси капіталу у суб'єктів господарювання у вигляді власних і залучених коштів;
- контролюючі органи – раціональність, мобільність, ефективність, чесність, відсутність бюрократизму.

Інфраструктура бізнесу – доступність і рівень послуг у області екологічного консалтингу, екологічного аудиту, реклами, права, інформації, зв'язків із громадськістю з питань екологічної конкурентоспроможності регіону, товару та товаровиробника.

Екологічна спрямованість влади регіону відіграє велику роль у формуванні екологічної конкурентоспроможності регіону в цілому та окремих суб'єктів – виробників та споживачів екологічно чистих товарів, що виробляються в регіоні чи за його межами. Екологічна спрямованість влади характеризується екологічними пріоритетами розвитку регіону для адміністрації регіона, екологічною та економічною компетентністю її членів, нестандартністю

ідей з природокористування, стилем прийняття рішень, прозорістю виконавчої влади у відношенні до екологічних проблем регіону, пріоритетністю вирішення екологічних проблем.

З урахуванням виділених показників регіону варто розробити комплексну програму екологічного розвитку з метою забезпечення екологічної конкурентоспроможності території з урахуванням екологічних факторів. Автор вважає необхідним визначити на даній основі конкурентні переваги (фактори привабливості), забезпечити екологічний оптимізм населення та екологічний професіоналізм працівників. На даній основі стає можливим формування екологічного іміджу регіону і його поширення усередині країни та за її межами.

Висновки і перспективи подальших розробок. На основі зазначеного необхідно зробити такі висновки:

- 1) відсутні дослідження щодо місця та ролі екологічної складової як особливого соціо-економіко-екологічного показника в оцінюванні національної та регіональної конкурентоспроможності;
- 2) концепція визначення конкурентоспроможності регіону з урахуванням екологічної складової полягає: в оцінці впливу структури природних ресурсів, їхнього екологічного стану та цінності на економічний розвиток регіону; в конкурентоспроможності економіко-екологічного механізму й інструментарію, що забезпечує конкурентоспроможність території з урахуванням екологічного фактору;
- 3) показники екологічної конкурентоспроможності регіону мають відображати об'ємні та якісні показники викидів, скидів та захоронення відходів, накопичення шкідливих речовин у природних факторах виробництва, відображати вплив екологічного стану на регіональну привабливість території для бізнесу та життєдіяльності населення;
- 4) показники екологічного іміджу країни та регіону повинні відображати потенційну привабливість для бізнесу в спрямуванні інвестицій на екологічно привабливі території.

Список використаної літератури

1. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер; [пер. с англ.]. – М.: Междунар. отношения, 1993. – 896 с.
2. Портер М. Конкуренция / М. Портер. – М.: Изд. Дом «Вильямс», 2000. – 495 с.
3. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент / Ф. Котлер; [пер. с англ. Т. Виноградова]. – СПб.: Питер, 2001. – 495 с.
4. Селезнев А. З. Конкурентные позиции и инфраструктура рынка России / А. З. Селезнев. – М.: Юристъ, 1999. – 384 с.
5. Казанцев С. В. Потенциал экономики регионов России как основа их внутренней конкурентоспособности / С. В. Казанцев // Регион. – 2004. – № 1. – С. 191–199.
6. Садченко Е. В. Особенности «кайдмен» подхода к управлению природопользованием / Е. В. Садченко // Економічні інновації: зб. наук. праць. – Випуск 42: Інноваційний інструментарій розвитку господарської діяльності. – Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2011. – С. 149–161.
7. Садченко О. В. Теоретичні основи формування та оцінки конкурентоспроможності екологічного товару / О. В. Садченко // Економічний форум: науковий журнал. – Луцьк, 2011. – С. 227–235.
8. Аверихина Т. В. Экологические факторы конкурентоспособности товаров и товаропроизводителей / Т. В. Аверихина // Економічні інновації. – Випуск 37: Організаційно-управлінські інновації у природокористуванні та ресурсозбереженні. – Одеса: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2009. – С. 5–12.
9. Аверихина Т. В. Экономико-экологическая конкурентоспособность производства как фактор экологической безопасности общества / Т. В. Аверихина // Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Бахчисарай, 15-16 вересня 2011 р.) / НДІ сталого розвитку та природокористування, ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України» та ін. – Сімферополь: Підприємство Фенікс, 2011. – С. 14–16.

Прийнято до друку 07.09.2011